

nemde erkek ve kadın şairlerden birçoğu kendi çocukları için de mersiye yazmışlardır. Hâris b. Ubâd, Zühayr b. Ebû Sül-mâ, Hirnik bint Bedr, Ebû Züeyb el-Hü-zelî, Nâbîga el-Ca'dî, Ümmü Hakîm bint Kârız, Ümmü Kurfe Fâtîma bint Rebîa, Ferezdak, Cerîr b. Atıyye, Beşşâr b. Bürd, Ebû'l-Atâhiyye, Ebû Temmâm, İbnü'r-Rûmî, Üsâme b. Münkız, İbn Nübâte el-Mısri bunlardan bazılarıdır. Arap edebi-yatında çoğu tâziye niteliğinde mensur mersiye örnekleri de görülür (Câhiz, II, 1032-1033; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâlî*, s. 100-102). İbn Hazm'ın iç karışıklıklarla tahrip edilen Kurtuba için yazdığı man-şur ve mensur mersiye bu türdendir (İb-nü'l-Hatîb, *A'mâ-lü'l-a'lâm*, s. 106-107).

Mersiyeler, hüznün ve kasvetli ifadelerle dolu olmalarına ve çok defa tekrdüze bir üslûp taşımalarına rağmen dil ve sanat bakımından oldukça zengindir. Mersiyeler-in övgü ve ağlama bölümleri beyan san-atlarının en çok kullanıldığı kısımlardır. Ölenin veya mersiye içinde bir vesileyle adı geçen kişilerin isimleriyle cinas yapıl-ması da çok yaygındır. Ağrıt yakılan kişi-nin adının veya bir mısraın tamamının ay-nı mersiye içinde defalarca tekrarlanma-sı Câhiliye devrinde beri süregelen bir gelenektir. Bekr ve Tağlib kabileleri ara-sında çıkan bir savaşta Hâris b. Ubâd ta-rafından söylenen 100 beyitlik bir kaside-de şair atını işaret ederek, "Neama'nın dizginlerini bana yaklaştırm" mısraını kırk-tan fazla tekrarlamıştır (diğer örnekler için bk. Mes'ûdî, III, 31; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 71-72).

İslâm dünyasında başta dinî ilimler ol-mak üzere nahiv, belâgat, tarih vb. disiplinlerin gelişmesi mersiye de yansımsı, ölen kişiler uğraştıkları ilim dalları ve yaz-dıkları eserlerle anıldığından mersiyeler daha önce görülmemiş bir şekilde çok sa-yıda terim ve eser adıyla dolmuştur. Ancak bu lafızların sıkça kullanılması mer-siyeleri kelime bakımından zenginleştir-mişse de anlam ve duygu bakımından za-yıflatmıştır. Çünkü bunlarda şairler ölü-ye ağlayıp dinleyenleri de ağlatmaktan ya da etkilemekten çok, dikkatleri terimlerle yapılmış cinas ve tevriyeler yoluyla süslü beyitlere çekerek âdeta konudan uzaklaşmışlardır. Şerefeddin el-Hisnî, gramer âlimi İbn Mâlik için söylediği mersiyede sağlığında yaptığı çalışmalarını özetlemiştir (Süyûtî, I, 134-135). Dil ve gramer âlimi Ebû Hayyân el-Endelüsî için (Halîl b. Aybek) Safedî'nin nazmettiği bir mersiye ile dilci İbn Düreyd için söylenen anonim

bir mersiye de bu türdendir (Ebû Ali el-Kâfî, *ZeYLü'l-Emâlî*, s. 229-231).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Cenâ'iz", 35, 38-39; Müslim, "İmân", 165; Kâ'b b. Mâlik, *Divân* (nşr. Sâmî Mekki el-Ânî), Bağdad 1386/1966, s. 173, 198, 281; Antere, *Divân*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 69-70, 127-128, 217; Hassân b. Sâbit, *Divân*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 54-59, 63-64; Ebû Nuvâs, *Divân* (nşr. Ahmed Abdülmecid el-Gazâlî), Beyrut 1404/1984, s. 574-577, 579-580, 581, 582-585, 643; Asmaî, *el-Aşma'iyyât* (nşr. Ahmed M. Şâkir - Abdüsselâm Hârûn), Kahire 1375/1955, s. 111 (nr. 28), s. 213-218 (nr. 65); İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Beyrut 1985, I, 169-173; III, 8, 27-28, 40-44, 45, 55-56, 90, 97-98, 136-137; Ebû Temmâm, *Divânü'l-hamâse* (nşr. Abdülmün'im Ahmed Sâlih), Bağdad 1980, s. 264-265 (nr. 319), s. 265 (nr. 320), s. 316 (nr. 393); Câhiz, *el-Beyân ve't-teb-yîn* (nşr. Hasan es-Sendûbî), Beyrut 1414/1993, I, 495-496; II, 1032-1033; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ*, Beyrut 1412/1991, s. 45, 67-68, 249, 439; a.mlf., *el-Me'âni'l-kebir*, Beyrut 1405/1984, III, 1197-1211; İbnü'r-Rûmî, *Divân* (nşr. Kâmil Klîânî), Kahire 1921, s. 419 vd.; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 74-89; VIII, 431-454; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-mesâ-ovî* (nşr. Muhammed Süveyh), Beyrut 1408/1988, s. 391-394; İbn Abdürabbih, *el-İkdûl'ferid*, Ka-hire 1346/1928, II, 158-202; Kudâme b. Ca'fer, *Nağdû's-ş-i'r*, İstanbul 1302/1885, s. 33-36, 75; Ebû Riyâş Ahmed b. İbrâhim el-Kaysî, *Şerhu Hâ-şimiyâtü'l-KümeYt İbn Zeyd el-Esedî* (nşr. Dâ-vûd Sellûm - Nûrî Hammûdî el-Kaysî), Beyrut 1406/1986, tür.yer.; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-z-zeheb* (Abdülhamid), III, 31, 389-392; Ebû Ali el-Kâfî, *el-Emâlî*, Bulak 1324, s. 100-102; a.mlf., *ZeYLü'l-Emâlî*, Bulak 1324, s. 137-139, 229-231; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni* (nşr. Semîr Câ-bir - Abdullah Ali Mühennâ), Beyrut 1407/1986, I, Mukaddime, XI, 228-237; XXIII, 65; XXIV, 103; a.mlf., *Mağâtilü'l-fâlibiyyin* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), tür.yer.; Mih-yâr ed-Deylemî, *Divân*, Kahire 1344-50/1925-31, II, 259-262, 367-370; III, 109; Seâlibî, *Yeti-metü'd-dehr*, Mekke 1399/1979, I, 212-214; III, 214-229, 280-286; İbn Reşîş el-Kayrevânî, *Um-de*, Kahire 1325, II, 117 vd.; İbn Hafâce, *Divân*, Kahire 1286, s. 27, 46, 94, 132, 110-111; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *eş-Zahire fi mehâsinî eh-li'l-Cezire* (nşr. İhsan Abbas), Kahire 1358-64/1939-45, I/1, s. 282-287, 393; I/2, s. 10, IV/1, s. 211; İbn Münkız, *Divân*, Kahire 1953, s. 304-305, 307-309; Abdülvahid el-Merrâkûşî, *el-Mu'cib fi telhîşî ahbârî'l-Magrib* (nşr. R. Dozy), Lei-den 1881, s. 102-104; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Kahire 1936, V, 164-229; Kütübî, *Fevâtü'l-Ve-feyât*, Kahire, ts., I, 497-501; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 71-72; a.mlf., *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi - Provençal), Beyrut 1956, s. 106-107, 165-167, 273-274; Süyûtî, *Buğyetü'l-uu'ât*, I, 134-135; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, Kahire 1279/1862, I, 1102-1103, 1244-1248; II, 149-157, 1244-1248; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1356-61/1934-42, I, 47-50; L. Şeyho, *Riyâzü'l-edeb fi merâşî şevâ'i-ri'l-'Arab*, Beyrut 1897, tür.yer.; Şevkî Dayf, *er-Rişâ*, Kahire, ts., s. 50-51, 52-53; Nihad M. Çe-tin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 86-88; Hü-seyin Atvân, *Şu'arâ'dü'd-devleteyn*, Beyrut, ts.

(Dârü'l-Cil), s. 377-392; R. Dozy, *Commentaire historique sur le poème d'Ibn Abdûn par Ibn Badrûn*; Mahmûd Hasan Ebû Nâci, *er-Rişâ' fi's-ş-i'ri'l-'Arabî*, Medine 1404/1984, tür.yer.; Mus-tafa Abdüşşâfi eş-Şürâ, *Şu'arâ'ü'r-rişâ' fi şad-ri'l-İslâm*, Kahire 1986, tür.yer.; Bekrî Şeyh Emin, *Muâla'ât fi's-ş-i'ri'l-Memlûki ve'l-'Osmâ-nî*, Beyrut 1986, s. 99-114; Yahyâ el-Cübürî, *eş-Şi'rü'l-Câhilî*, Beyrut 1407/1987, s. 311-338; M. Faruk Toprak, *Endülüs Şiirinde Mersiye* (doktora tezi, 1990), AÜ Sosyal Bilimler Ens-titüsü; a.mlf., "İbn Abdûn'un Aftasiler İçin Söylediği Mersiyesi", *DDL*, V/2 (1993), s. 153-168; Hüseyin Cum'a, *er-Rişâ' fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, Dimaşk 1991, tür.yer.; Abdülmuîn el-Mel-lûhî, *Merâşî'l-âbâ' ve'l-ümmehât li'l-benîn ve'l-benât*, Beyrut 1996; Fr. Meir, "A Saying of the Prophet Against Mourning the Dead", *Essays on Islamic Piety and Mysticism*, Leiden 1999, s. 221-244; Abdullah Abdürrahim es-Südnâi, *Ri-şâ'ü gayri'l-insân fi's-ş-i'ri'l-'Abbâsi*, Ebûzabî 1420/1999, tür.yer.; I. Goldzihler, "Bemerkun-gen zur arabischen Trauerpoesie", *WZKM*, XVI (1902), s. 307-334; "Rişâ'ü'l-Endelüs li-şâ'ir En-delüsî meçhûl", *er-Risâle*, CXXXI (1354/1936), s. 22-24; Âtika el-Hazrecî, "Divânü'l-vefâ fi merâ-şî'n-nisâ", *MMLADm*, L/2 (1395/1975), s. 345-370; Ahmed Kütî, "Merâşî's-şu'arâ' li-Resûlil-lâh", a.e., LXIII/2 (1408/1988), s. 215-230; J. A. Bellamy, "Some Observations on the Arabic Ritha in the Jahiliyyah and Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XIII, Jerusalem 1990, s. 44-61; Ömer ed-Dekkâk, "(et-Ta'rif ve'n-akd): eş-şu'arâ'ü'l-lezine reşev enfüsehüm ka-be'l-levt", *MMLADm*, LXXI/4 (1417/1996), s. 817-827; W. Stevens, "A Nation Born in Mourning: The Neoclassical Funeral Elegy in Egypt", *JAL*, XXVIII (1997), s. 38-67; Ch. Pellat, "Marthiya", *EP* (İng.), VI, 603-608; M. Sadi Çö-ğenli, "Cemheretü eş-âri'l-'Arab", *DIA*, VII, 324; İsmail Durmuş, "Hureymî", a.e., XVIII, 386; a.mlf., "İbnü'l-Mu'tez", a.e., XXI, 144; Nevzat Yanık, "İbnü'l-Allâf", a.e., XX, 484.

M. FARUK TOPRAK

□ FARS EDEBİYATI. İslâm'dan önce İran'da ilk yazılan mersiye hakkında ke-sin bilgi bulunmamakla beraber türün re-vaçta olduğuuna dair bazı işaretler mev-cuttur. Merzkû adlı dinî önderlerden bir-inin ölümü üzerine Eşkânî Pehlevîce yaz-ılmış "Risâ-yi Merzkû" günümüze ulaş-mıştır. İslâmî dönemden intikal etmiş en eski örnek ise İbn Hurdâzbih'in *el-Mesâ-lik ve'l-memâlik*'inde yer alan, Ebû'l-Yenbagi Abbas b. Tarhân'ın Semerkant'ın harabe haline gelmesi yüzünden Derî Farsçası ile yazdığı altı kıtalık şehir mer-siyesidir. *Târîh-i Sîstân*'da Muhammed b. Vasîf Sîstânî'nin Saffâri'lerin zaafa düş-tüğü 296 (908-909) yılındaki olayları konu alan kaside şeklinde on bir beyitlik mer-siyesi de eski örneklerdendir. Farsça'da müstakil mersiyesi günümüze ulaşan ilk şair Rûdekî'dir (ö. 329/940). Önceki şair-lerin bu genişlikte mersiye nazmettiği bi-

linmediği gibi güçlü ifadelerinden dolayı bu tür onunla başlatılmaktadır.

Konularına göre farklı özellikler gösteren mersiyeleri sarayla, önemli kişi veya ailelerle (hânedan) ilgili olanlar, destanî, dinî, tasavvufî, felsefî ve sosyal konulu örnekler şeklinde gruplandırmak mümkündür. Saray şairleri tarafından bir bakıma görev gereği hükümdar ve saray mensupları hakkında söylenmiş mersiyelerin ilk örneği Ferruhî-i Sîstânî'nin Gazneli Mahmud'un ölümü üzerine (421/1030) yazdığı şiiirdir. Enverî'nin kaleme aldığı bu tür mersiyeler zamanla kendine has kalıplar ve özellikler kazanmıştır. Etkisi XX. yüzyıla kadar süren bu özellikler, ne olduğu hakkında cevap alınamayacağı bilindiği halde soru sormaya yönelik bir plan, ölümü ifade etmek için kalıplaşmış ibarelerin kullanılması, ölüye hâlâ yaşıyor muş gibi hitap edilmesi, ondan özür dilenmesi, "eyvah! yazık!" gibi tabirlerin sıkça kullanılması, sık sık övgüye lâyık meziyetleri konu edilerek ölenin sosyal mevkiine uygun imajlara yer verilmesi, ölü için yas tutan insanların ve tabiatın tasviri, ölenin halefinden bahsedilmesi (tâziye), ölenin cennette mutluluğu için dua edilmesi gibi hususlardır. Tâziye ile beraber onun yerine geçeni de tebrik eden (tehniye) mersiyeye türünün ilk örneğini Eb'ül-Abbas Fazl b. Abbâs-ı Rebencenî nazmetmiş olup şiirinde Sâmanî Hükümdarı Nasr b. Ahmed'in ölümü üzerine tâziye ile birlikte onun yerine geçeni tebrik etmiştir. Saray şairlerince teşrifata ait ve resmî konulu mersiyelerin de söylendiği Am'ak-ı Buhârî'nin, Sultan Sencer'in kızı Mâh-Melek Hatun'un kendisi yerine oğlu Hamîdî'yi sarayda görevlendirdiğinde yazdığı şiirden anlaşılmaktadır. Muizzî'nin Sultan Melikşah ve Nizâmülmülk'le ilgili mersiyesi de bu nevidendir. Ayrıca Ferruhî-i Sîstânî, Sa'dî-i Şîrâzî ve Hâkânî-i Şîrvânî'nin saray teşrifatıyla ilgili mersiyeleri vardır.

Fars edebiyatında bir başka mersiyeye türü şahsî ve ailevî kayıplara ait olup onların ölümünden duyulan üzüntüleri yansıtır. Bu türde ilk mersiyeyi kimin yazdığı kesin olarak belli olmamakla birlikte Firdavsî'nin oğlu için söylediği şiir buna ilk örnek kabul edilir. Hâkânî-i Şîrvânî'nin aile fertleri için yazdığı şiirler de bu türün en iyi örnekleridir. Kemaleddîn-i İsfahânî'nin babasının ölümü üzerine yazdıkları ile Nâsır-ı Hüsrev'in *Leylâ ile Mecnûn*'unda annesi ve kardeşi için söylediği mersiyeye, türün meşhur manzumelerinden sayılır. Ayrıca Abdurrahman-ı Câmî'nin

nin oğlu ve kardeşi, Muhteşem-i Kâşânî'nin kardeşi ve Feyzî-i Dekkenî'nin oğlu hakkında nazmettiği mersiyeler de önemlidir. Şahsî mersiyelerin bir kısmı şairlerin diğer bir şairin ölümünden dolayı yazdıklarıdır. Bunlar arasında Rûdekî'nin Şehîd-i Belhî, Lebîbî-i Horasânî'nin Ferruhî-i Sîstânî, Senâî'nin Muizzî, Bahâr'ın Cernîl Sadîkî, İşki, Pervîn-i İ'tisâmî ve İrec Mirza'nın ölümü üzerine nazmettiği şiirlerle Fûrûg-ı Ferruhzâd için çağdaşı on iki şairin yazdığı mersiyeler anılabilir. Bazı şairlerin ölümlerinden önce kendileri için mersiyeye yazarak daha sonra bunun mezar taşlarına işlenmesini istemelerine örnek olarak son dönem şairlerinden İrec Mirza gösterilebilir.

Dinî mersiyelerin başında Kerbelâ, imamların öldürülmesi ve Ma'sûm-i Çehârdeh'in seyahatleri vesilesiyle yazılan şiirler gelmektedir. Fars edebiyatında Hz. Hüseyin'in şehâdetiyle ilgili mersiyeler dinî muhtevalı örneklerin eksenini oluşturur. Bu konuda ilk eserlerden biri, VI. (XII.) yüzyılın ilk yarısında Kavâmî-i Râzî tarafından ortaya konulmuştur. Mirza Abdülcelîl, Hâcû-yi Kirmânî ve Selmân-ı Sâvecî de Hz. Hüseyin'in şehâdetini çeşitli şekillerde dile getirmişlerdir. VI (XII) ve VIII. (XIV.) yüzyıllar arası bu konuda yeni tecrübelerin kazanıldığı dönem olarak bilinir. Safevîler'den itibaren çok sayıda şair dinî mersiyeye söylemiştir. Bunun temelinde Şîî mezhebinin yaygınlaşması, dolayısıyla Hz. Hüseyin'in ölümü, Kerbelâ, muharrem ayı ve âşûrâ günü gibi olayların sembolize edilerek anlatılması hususları yer almaktadır (bk. MAKTEL-i HÜSEYİN). İmamların menâkıbını da içeren şiirler nazmeden IX. (XV.) yüzyıl şairleri arasında Kemal Gıyâs Şîrâzî, Bâbâ Sevdâî Ebîverdî, Tâceddin Hasan Tûnî Sebzevârî, İbn Hişâm Kûhistanî, Hâce Evhad-i Sebzevârî, Lutfullah Nişâbûrî ve Şemseddin Kâtibî sayılabilir. Tasavvufî ve felsefî eğilimlerle yazılmış mersiyeler Fars şiirinin başlangıcından itibaren Hüsrevî-i Serahsî, Rûdekî gibi ilk dönem şairler yanında Hâfız-ı Şîrâzî, Nizâmî-i Gencevî, Sa'dî-i Şîrâzî gibi büyük şairlerin şiirlerinde de mevcuttur.

Deprem, sel, veba gibi tabii âfetlerle toplumsal yıkım ve toplu katliamlar dolayısıyla yazılan mersiyelere ilk örnekler, Kemaleddîn-i İsfahânî'nin Moğollar'ın İsfahan halkını kılıçtan geçirmesini anlatan şiiriyle Sa'dî-i Şîrâzî'nin Moğol istilasıyla Bağdat'ın düşüşü, Abbâsî halifeliğinin yıkılması üzerine yazdıklarıdır. Bunlar arasına Katrân-ı Tebrîzî'nin Tebriz şehrin-

de meydana gelen büyük depremi konu alan mersiyesi de zikredilmelidir. Daha sonra Evhadüddîn-i Enverî, depremde vîran olmuş Horasan için yazdığı mersiyede ölen çocukların annelerinin feryatlarını, perişan olmuş müslümanların halini etkileyici bir üslupla dile getirmiştir. Hâkânî-i Şîrvânî ise 569 (1174) yılında kaleme aldığı sosyal içerikli meşhur mersiyesinde harabe haline dönmüş Medâin şehrini tasvir etmektedir. VIII. (XIV.) yüzyılda Azerbaycan ve Kuzey İrân şehirlerinde meydana gelen kıtlık Selmân-ı Sâvecî'nin kıtalarında mersiyeye halinde ifadesini bulmaktadır. Destanî mersiyelerde şair bir kişi veya kahramanın ölümünü manzum olarak tasvir eder. Nizâmî'nin *Hüsrev-i Şîrîn*'inde, *Şâhnâme*'de ve *Vis ü Râmîn* gibi birçok eserde bu türün örnekleri vardır.

Mersiyeler remel, muzari, hezec, müctes, haffif, münserih, serî ve karîb bahirlerinde söylenmiştir. Fars şiirinde en çok kaside tarzında yazılan mersiyelerde kıta, terciibend ve terkihibend şekilleri de kullanılmıştır. Mersiyede az rastlanan gazel türündeki şiirler Hümâm-ı Tebrîzî ve Hâfız-ı Şîrâzî'nin divanlarında bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 26; Browne, *LHP*, II, 29-30; Zeynelâbidîn Mü'temen, *Şî'r u Edeb-i Fârsî*, Tahran 1346 hş., s. 74-106; Nasrullah İmâmî, *Mersiyeserâyü der Edebiyyât-ı Fârsî*, Ahvaz 1369 hş.; Hüseyin Rezmecû, *Envâ'-ı Edebi ve Âşâr-ı Ân der Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1372 hş., s. 99-107; Bânû Nusret Tecrübekâr, *İrân Edebiyatında Şiir: Kaçarlar Dönemi* (trc. Mehmet Kanar), İstanbul 1995, s. 149-155; Ahmed Tefazzulî, "Şî'rî der Rişâ-yî Merzkû", *Rehnûmâ-yi Kitâb*, X/6, Tahran 1346 hş., s. 577-579; W. L. Hanaway, "Marthiya", *EP* (İng.), VI, 608-609; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), XII, 18205.

TAHSİN YAZICI

□ TÜRK EDEBİYATI. Bütün eski kültürlerde yaygın olan mersiyeye geleneği müslüman olmadan önce ve olduktan sonra Türkler'in halk ve âşık edebiyatında "yuğ, ağıt, sagu, şivan" gibi adlarla devam etmiş (bk. AĞIT), klasik edebiyatta ise müstakil bir tür halinde gelişmiştir. Türk edebiyatında da ölenin kaybından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ona karşı şairin ilgisini ifade etmek, kadere rıza göstermek, dünyanın geçiciliğini vurgulamak, ölünün yakınlarını sabir ve metanete davet etmek gibi hususların ele alındığı bu lirik şiirlerin din ve devlet yükleriyle yakın akrabalar yanında özel-